

IV. FİNANSAL ALTYAPI

Son yıllarda küresel piyasalarda yaşanan gelişmelerin de gösterdiği gibi büyük tutarlı ve perakende ödeme sistemleri, menkul kıymet mutabakat sistemleri, merkezi karşı taraflar, menkul kıymet saklayıcılarından oluşan uluslararası standartlarla uyumlu, etkin ve güvenilir bir finansal altyapı, finansal istikrarın sürdürülmesine önemli bir katkı sağlamaktadır.

Finansal piyasa altyapılarının finansal istikrara olan katkısını göz önüne alan Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank for International Settlements – BIS) Ödeme ve Mutabakat Sistemleri Komitesi (Committee for Payment and Settlement Systems – CPSS) tarafından sistemik öneme sahip finansal altyapıyı oluşturan sistemlerin geliştirilmeleri, şoklara daha dayanıklı hale getirilmeleri ve merkez bankası kaynaklarına erişebilmeleri için çalışmalar yürütülmektedir. Bu çerçevede, merkez bankalarının önümüzdeki süreçte finansal piyasa altyapılarının geliştirilmesi, düzenlenmesi ve gözetimi konularında daha etkin rol almaları beklenmektedir.

Bu bölümde, ülkemizde Türk lirası ödeme işlemlerinin bankalar arasındaki gerçek zamanlı mutabakatının yapıldığı Elektronik Fon Transfer (EFT) Sistemi, menkul kıymet aktarım ve mutabakatının elektronik ortamda, kaydı ve gerçek zamanlı olarak yapıldığı Elektronik Menkul Kıymet Transfer (EMKT) Sistemi, çeklerin bankalar arasında hesaben tesviyesinin sağlandığı çek takası sistemi ve kartlı ödeme sistemindeki gelişmelere yer verilmiştir.

IV.1. Elektronik Fon Transfer (EFT) Sistemi ve Elektronik Menkul Kıymet Transfer (EMKT) Sistemi

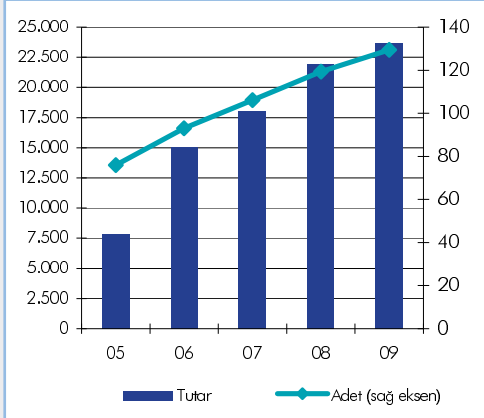
Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, bankalar arasında Türk lirası cinsinden ödemelerin gerçekleştirilmesini sağlayan sistemik öneme sahip elektronik ödeme sistemi olan EFT Sistemi ve bu sistem ile bütünleşik olarak çalışan, katılımcılarına menkul kıymet aktarım ve mutabakatlarını ödeme karşılığı teslimat (Delivery versus Payment-DvP) ilkesine göre gerçekleştirme imkanını sağlayan EMKT sisteminin sahibi ve işletim sorumlusudur.

EFT ve EMKT Sistemlerinin Bankacılık Kanunu kapsamında Türkiye’de faaliyet gösteren 48 katılımcısı bulunmaktadır.

EFT Sisteminde gerçekleşen yıllık işlem tutarı, 2009 yılında bir önceki yıla göre yüzde 8,1 artış göstererek, 23.704 milyar TL’ye ulaşmıştır. 2009 yılı içerisinde EFT Sisteminde gerçekleşen işlem adedi ise bir önceki yıla göre yüzde 8,5 artarak 129 milyon olmuştur (Grafik IV.1).

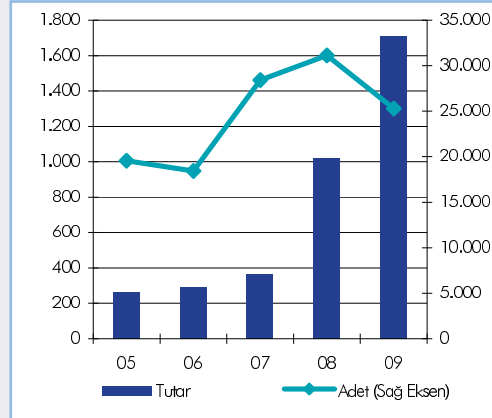
2009 yılında ödeme karşılığı teslimat işlem adedindeki azalmaya rağmen, işlem tutarında önemli bir artış yaşanmıştır. Anılan dönemde EMKT Sisteminde gerçekleşen ödeme karşılığı teslimat işlem adedi yüzde 18,7 azalarak 25,3 bin, işlem tutarı ise yüzde 67,6 artarak 1.710 milyar TL olarak gerçekleşmiştir (Grafik IV.2).

Grafik IV.1.
EFT İşlem Adet ve Tutarı
(Milyar TL, Milyon Adet)

Kaynak: TCMB

Grafik IV.2.
EMKT'de Gerçekleşen DvP¹ İşlem Adet ve Tutarı (Milyar TL, Adet)

Kaynak: TCMB

(1) DvP: Ödeme Karşılığı Teslimat (Delivery versus Payment)

Ödemelerin gün içerisindeki dağılımının tahmin edilebilir olması likidite yönetiminin etkinliğine katkı sağlamakta ve likidite riskini azaltmaktadır. EFT Sisteminde ödemelerin dağılımı sabah 08:00-10:00 ve öğleden sonra 14:00-17:30 saatleri arasında yoğunluk göstermeye devam etmektedir (Tablo IV.1).

Tablo IV.1. EFT Sistemindeki Ödemelerin Saatler İtibarıyla Yoğunluğu (%)

	08:00-10:00	10:00-12:00	12:00-14:00	14:00-16:00	16:00-17:30
I-2008	28	3	2	24	43
II-2008	26	4	3	25	42
III-2008	28	4	4	28	36
IV-2008	30	5	5	32	28
I-2009	32	4	4	35	25
II-2009	32	5	7	33	23
III-2009	35	4	5	36	20
IV-2009	34	6	7	34	19
I-2010	32	5	5	35	23

Kaynak: TCMB

Ülkemizin tek gerçek zamanlı ödeme sistemi olan EFT Sisteminde gerçekleşecek işlemler için herhangi bir tutar sınırı bulunmaması nedeniyle EFT Sisteminde gerçekleşen yıllık işlem adedi bir çok Avrupa ülkesinden yüksektir. 2009 yılında EFT Sistemindeki 3.000 TL'nin altındaki küçük tutarlı ödeme işlemlerinin toplam ödeme işlem adedine oranı yüzde 78 olarak gerçekleşmiştir.

EFT Sisteminde gerçekleşen işlem tutarının GSYH'ye oranı Avrupa ülkelerinin gerisinde olmakla birlikte, finansal piyasaların gelişmesi ve EFT Sisteminde gerçekleşen işlem adetlerinin yıllar itibarıyla artması sonucu yükseliş eğilimi sergilemektedir. 2007 yılında GSYH'nin 21,4 katı olan EFT Sistemi yıllık işlem tutarının 2008 yılında GSYH'nin 22,7 katına yükseldiği, 2009 yılında da artmaya devam ederek 24,7 katı olarak gerçekleştiği görülmektedir (Tablo IV.2).

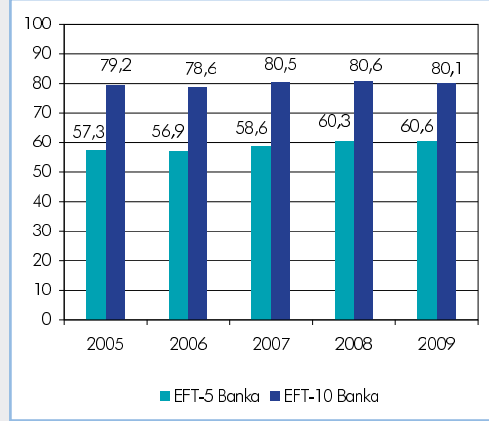
Tablo IV.2.
Gerçek Zamanlı Toptan Mutabakat (RTGS) Gerçekleştiren Ödeme Sistemleri Ülke Karşılaştırması

	2004	2005	2006	2007	2008
Belçika (ELLIPS)					
İşlem Adedi (Milyon)	1,8	1,8	1,7	2,0	2,8
İşlem Tutarı (Milyar USD)	18.233	21.448	24.373	36.453	39.683
İşlem Tutarı/GSYH	50,6	57,2	61,1	79,5	78,7
Fransa (TARGET 2-BDF)					
İşlem Adedi (Milyon)	4,0	4,3	4,6	4,9	6,7
İşlem Tutarı (Milyar USD)	134.697	151.425	169.587	198.527	149.131
İşlem Tutarı/GSYH	65,3	70,6	74,8	76,7	52,3
Hollanda (TOP)					
İşlem Adedi (Milyon)	5,0	4,7	4,8	7,3	9,3
İşlem Tutarı (Milyar USD)	36.878	38.126	40.146	53.434	86.153
İşlem Tutarı/GSYH	60,5	59,8	59,3	68,9	98,8
Almanya (RTGS-Plus)					
İşlem Adedi (Milyon)	34,1	35,8	37,9	47,5	41,6
İşlem Tutarı (Milyar USD)	157.005	172.023	189.140	317.934	323.884
İşlem Tutarı/GSYH	57,2	61,7	64,9	95,9	88,9
İsviçre (SIC)					
İşlem Adedi (Milyon)	209,1	256,4	317,1	356,8	371,6
İşlem Tutarı (Milyar USD)	33.814	32.845	35.867	43.570	53.595
İşlem Tutarı/GSYH	92,9	88,5	91,4	100,3	107,1
TARGET					
İşlem Adedi (Milyon)	69,0	76,3	83,4	99,1	89,0
İşlem Tutarı (Milyar USD)	558.091	613.615	676.718	913.585	894.013
CLS					
İşlem Adedi (Milyon)	32,6	47,9	61,5	90,3	134,4
İşlem Tutarı (Milyar USD)	379.506	545.838	714.320	940.621	1.015
Türkiye (EFT)					
İşlem Adedi (Milyon)	58,7	76,4	93,1	106,1	119,3
İşlem Tutarı (Milyar USD)	3.986	5.806	10.528	13.886	16.827
İşlem Tutarı/GSYH	10,2	12,1	20,0	21,4	22,7

Kaynak: BIS, TCMB

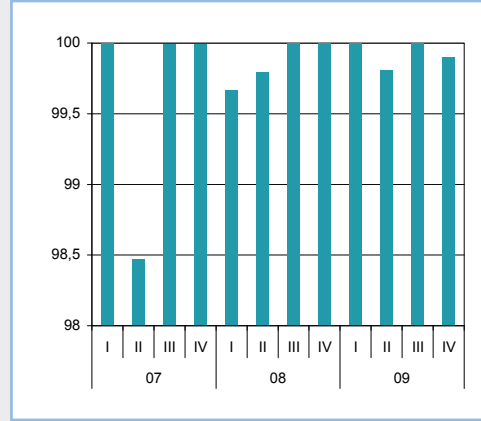
EFT Sisteminde en çok işlem gerçekleştiren ilk beş bankanın payı 2009 yılında, bir önceki yıla göre yüzde 60,3'den 60,6'ya çıkarken; ilk on bankanın payı yüzde 80,6'dan 80,1'e gerilemiştir (Grafik IV.3).

Grafik IV.3.
EFT Sisteminde Yoğunlaşma Oranı¹ (%)

Kaynak: TCMB
(1) TCMB işlemleri hariç tutulmuştur.

Grafik IV.4.
EFT-EMKT Sisteminde Ulaşılabilirlik Oranı (%)

Kaynak: TCMB

EFT Sistemi, yüksek ulaşılabilirlik sergilemeye devam etmektedir. Ödeme sisteminin hizmet sunma sürekliliğini gösteren ve katılımcıların sistemi kullanabilme süresinin sistemin toplam çalışma saati süresine oranı olarak ifade edilen ulaşılabilirlik oranı, 2009 yılında yüzde 99,85 olarak gerçekleşmiştir (Grafik IV.4).

Kutu 18.

Ödeme ve Mutabakat Sistemleri Komitesi (CPSS)

Ödeme ve Mutabakat Sistemleri Komitesi (CPSS); Basel Committee on Banking Supervision, the Committee on the Global Financial System, the Markets Committee ve the Irving Fisher Committee on Central Statistics ile birlikte Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) nezdinde sekreteryası olan, gündemlerini ve faaliyetlerini belirlemede önemli ölçüde özerkliği olan komitelerden biridir. Komite, çalışmalarına G20 ülkelerinin direktifi ya da kendi isteği doğrultusunda başlamakta ve raporlamayı gerektiğinde G20 merkez bankası başkanlarına yapmaktadır.

CPSS, merkez bankalarına gerek yurtiçindeki gerekse sınırötesi ödeme ve mutabakat sistemleri gelişmelerini takip etme imkanı sağlayan bir forum olarak hizmet etmektedir. Bunun yanı sıra, tüm dünyada ödeme sistemleri altyapısının güçlendirilmesi kapsamında ülkelerle işbirliği yaparak ödeme sistemleri altyapısına ilişkin geniş değerlendirmeler içeren raporlar (Redbook) hazırlamaktadır. Ülkemiz için söz konusu ödeme sistemleri raporları 2000 ve 2007 yıllarında hazırlanmıştır. Bununla birlikte, CPSS'in Yüksek Tutarlı Fon Transfer Sistemleri, Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Döviz İşlemleri için Mutabakat Mekanizmaları, Türev Ürünlerin Takası, Perakende Ödeme Araçları, Elektronik Para gibi konularda da yayımlanmış raporları bulunmaktadır. Ayrıca, sistemik öneme sahip ödeme sistemlerine ilişkin temel prensipler ve menkul kıymet mutabakat sistemleri ve merkezi karşı taraflar için CPSS/IOSCO tavsiyeleri yayınlayarak standartlar belirlemiştir.

Komite, ilk olarak G10 ülkeleri¹ tarafından Ödeme Sistemleri Uzmanları Grubu şeklinde 1980 yılında kurulmuştur. G10 ülkeleri geçici komite (ad hoc committee) olarak Bankalararası Netleştirme Düzeni Komitesi oluşturmuş ve bunun devamı olarak faaliyetlerini yerine getirmek üzere Ödeme ve Mutabakat Sistemleri Komitesini kurmuşlardır. CPSS, G10 merkez bankası başkanlarına düzenli olarak raporlama sağlayan sürekli bir komite olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Yeni üyelerini bünyesine davet usulüyle katan CPSS; Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, Hong Kong, İtalya, Japonya, Hollanda, Singapur, İsveç, İsviçre, İngiltere, Avrupa Merkez Bankası ve ABD Merkez Bankalarından oluşmaktayken yakın zamanda bünyesine Avustralya, Brezilya, Çin, Hindistan, Meksika, Rusya, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Güney Kore Merkez Bankalarını da almıştır.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası 2009 yılı Kasım ayında CPSS'e üye olmuştur. Bankamızca Komite bünyesinde oluşturulan Marj ve Teminat, Likidite Riski, Şeffaflık ve Bilgiye Erişim, Operasyonel Risk, Yönetişim alt gruplarına katılım sağlanmakta ve Komite tarafından ortaya konulan uluslararası standart ve tavsiyelerin gözden geçirilerek hazırlanmasında aktif rol alınmaktadır.

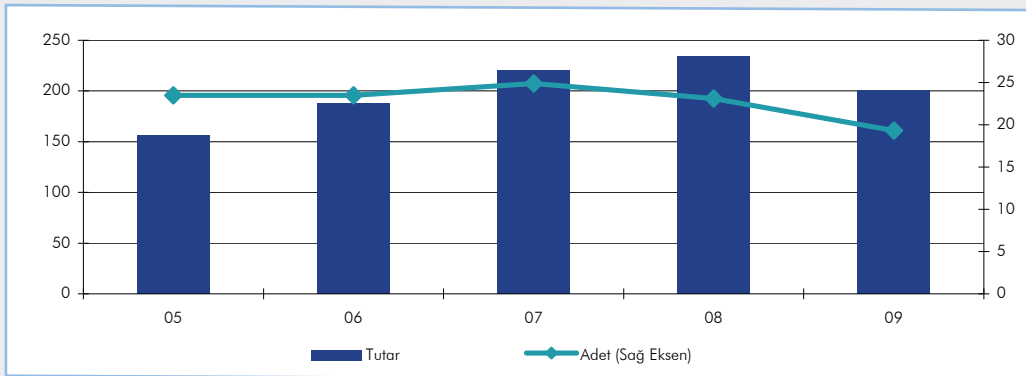
(1) Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, İsveç, İsviçre, İngiltere, ABD

IV.2. Çek Takası Sistemi

Ödeme sistemleri içerisinde önemli bir yer tutan çek takası faaliyetleri Merkez Bankasının gözetimi altında Bankalararası Takas Odaları Merkezi (BTOM) tarafından yürütülmektedir.

2009 yılı sonu itibarıyla, bankalararası takas odaları faaliyetlerine katılan 40 bankadan 6'sı sadece fiziken ibrazlı çek takasına katılırken, 34'ü fiziken ibraz edilmeksizin yapılan elektronik çek takasına da katılmaktadır.

Grafik IV.5.
Çek Takası Sisteminde İşlem Gören Çek Adet ve Tutarı (Milyar TL, Milyon Adet)

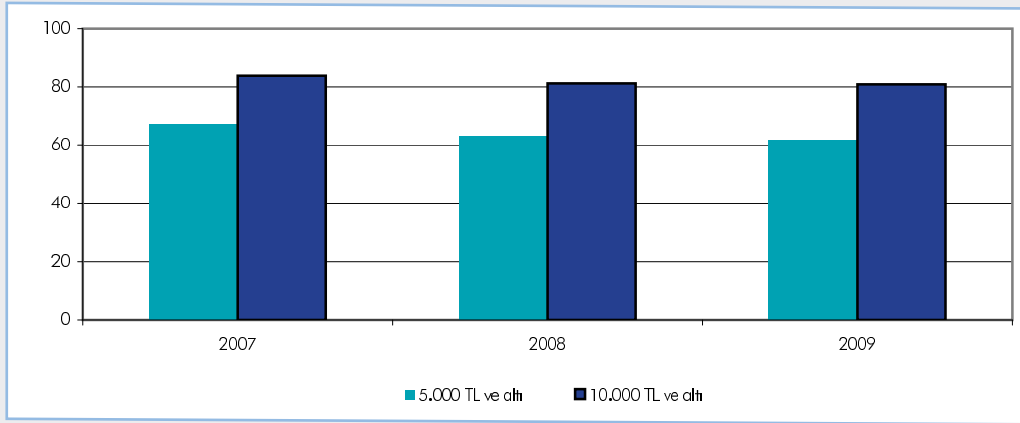

Kaynak: TCMB

BTOM'da işleme alınan çek sayısı 2008 yılına göre yüzde 16,6 oranında azalarak 2009 yılında 19,3 milyon adet olmuştur. Söz konusu dönemde çek tutarı ise yüzde 14,3 oranında azalarak 200,8 milyar TL olmuştur (Grafik IV.5).

Takas Odasına ibraz edilen çeklerin içerisinde, tutarı 5.000.- TL'nin altında kalanların oranı yüzde 60'lar seviyesindeyken 10.000.- TL'nin altında kalanların oranı yıllar itibarıyla yüzde 80'ler civarında oluşmuştur. Söz konusu oran, Türkiye'de ticari hayatta önemli bir yeri olan, özellikle Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) ve esnaf tarafından yoğun bir şekilde kullanılan çeklerin büyük ölçüde düşük tutarlı denebilecek ödemelere aracılık ettiği sonucunu ortaya koymaktadır (Grafik IV.6).

Grafik IV.6.
Takasa İbraz Edilen 5.000 TL'den ve 10.000 TL'den Düşük Tutarlı Çeklerin Takasa İbraz Edilen Toplam Çekler İçindeki Oranı (%)

Kaynak: TCMB

Çek takası sisteminde katılımcıların provizyon işlemlerini tamamlaması sonucunda yapılan netleştirme ile katılımcıların borç ve alacak durumu belirlenmektedir.

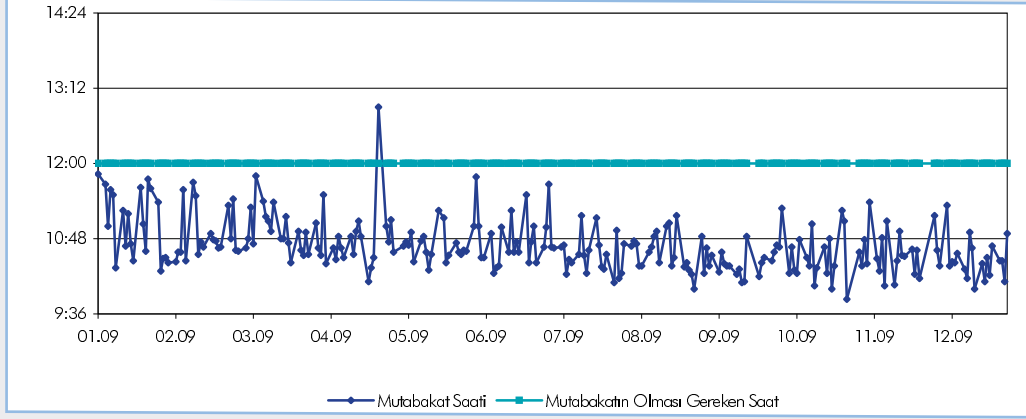
Tablo IV.3. Çek Takası Sistemi-Netleştirme Oranı

	2005	2006	2007	2008	2009
Netleştirme Oranı (%)	71,96	74,79	77,82	79,31	80,40
İşlem Hacmi (Milyar TL)	156,2	188,3	220,5	234,3	200,8
Likidite Tasarrufu (Milyar TL)	112,4	140,8	171,6	185,8	161,4

Kaynak: TCMB

Çek takası sisteminin çok taraflı netleştirme yöntemine göre çalışması sonucu katılımcıların çek işlemlerinden kaynaklanan likidite ihtiyacı azalmaktadır. Çek takası sisteminde gerçekleşen işlemlerin netleşme oranı 2009 yılında bir önceki yıla göre artarak yüzde 80,40 olmuştur (Tablo IV.3).

Grafik IV.7.
Çek Takası Sistemi Mutabakat Saatleri-2009

Çek takası sisteminde mutabakatın gerçekleşebilmesi için gün sonunda yapılan netleştirme sonucunda borçlu olan tüm bankaların en geç ertesi işgünü saat 12:00'ye kadar yükümlülüklerini yerine getirmeleri gerekmektedir. 2008 yılı içerisinde borçlu katılımcıların yükümlülüklerini geç yerine getirmeleri sonucunda mutabakatın gerçekleşmesi iki kez, toplamda 220 dakika gecikmiş olup, 2009 yılında çek takası sisteminde mutabakatta bir kez, toplam olarak 54 dakikalık gecikme yaşanmıştır (Grafik IV.7). Çek takası sisteminde, 2008 yılında 11:18 olan ortalama mutabakat saati, 2009 yılında 10:41 olarak gerçekleşmiş, mutabakatta yaşanan gecikme sayısı ve mutabakat saatinde olumlu gelişmeler gözlenmiştir.

Kutu 19. **5941 Sayılı Çek Kanunu**

Uzun yıllardan beri çeşitli hususlarda eleştirilen 19/3/1985 Tarih ve 3167 Sayılı "Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi ve Çek Hamillerinin Korunması Hakkında Kanun", 20 Aralık 2009 Tarih ve 27438 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 14/12/2009 Tarih ve 5941 Sayılı "Çek Kanunu" ile yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni Çek Kanunu ile çekin güvenilir bir ödeme aracı olmasının sağlanması, çek hamillerinin korunması, kayıt dışı ekonominin denetim altına alınması ve karşılıksız çekte ilişkin ceza hükümlerinin 5237 Sayılı Türk Ceza Kanununa uyumlaştırılması amaçlanmıştır. Ayrıca, çeklerin basılması ve kullanımına ilişkin yeni düzenlemeler de Kanun içerisinde yer almaktadır.

Kanun, bankaların çek hesabı açacakları ve çek defteri verecekleri müşterileri hakkında basiretli ve özenli davranarak araştırma yapmalarını öngörmektedir. Bu durum, bankaların çek hesabı açacakları müşterilerini dikkatli seçmelerine ve bir ödeme aracı olarak çekte duyulan güvenin artırılmasına hizmet edecektir.

Kayıt dışı ekonomi ile mücadele açısından, hamiline çeklerin kontrol altına alınması amacıyla Kanun'da hamiline çek hesaplarına ayrı çek hesabı açılması, hesap sahiplerine ilişkin bilgilerin Gelir İdaresi Başkanlığına bildirilmesi gibi hükümlere yer verilmiştir.

Kanun, çek türlerine ilişkin olarak, tacir ve tacir olmayan kişilere verilen çekler ile hamiline düzenlenecek çeklerin şeklen birbirlerinden ayırt edilecek biçimde bastırılması zorunluluğunu getirmiştir. Kanun uyarınca çekler bankalarca bastırılabilmekte ve çek defterlerinin baskı esasları Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasıca düzenlenmektedir. Çek defterlerinin baskı şekillerine ilişkin hükümleri içeren 2010/2 Sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Tebliği 20 Ocak 2010 Tarih ve 27468 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Kanun karşılıksız kalan çeklere ilişkin olarak muhatap bankanın hamile kanunen ödemekle yükümlü olduğu miktarı 600 TL olarak belirlemiştir. Söz konusu sorumluluk miktarı her yıl Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından yeniden belirlenecektir. Bu konuda yapılan önemli bir değişiklik ise bankalarca bu miktar için "karşılıksızdır" işleminin yapılamayacak olmasıdır.

Kanun'da çekle ilgili olarak "karşılıksızdır" işlemi yapılmasına sebebiyet veren kişi hakkında hapis cezası yerine adli para cezasına hükmolunması esası getirilmiştir. Ayrıca, Kanun hükümlerine uymayan banka görevlileri hakkında cezalar da öngörülmüştür.

Kanun'da ayrıca bankaların 1/7/2010 tarihine kadar müşterilerine yeni çek defterlerini vermeleri ve ellerindeki eski çek defterlerini imha etmeleri öngörülmüştür. Diğer taraftan, bankaların müşterilerine verdikleri eski çek defterleriyle ilgili olarak 3167 Sayılı Kanun hükümleri uygulanmaya devam olunacaktır.

IV.3. Kartlı Ödeme Sistemindeki Gelişmeler

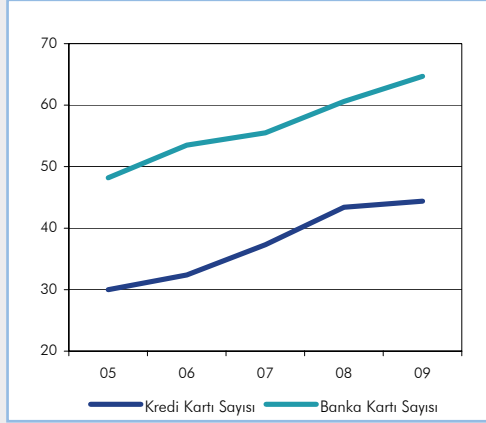
2006 yılında yürürlüğü giren 5464 sayılı Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu uyarınca kartlı sistemlere ilişkin takas ve mahsuplaşma faaliyetinde bulunacak kuruluşlar Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulunun iznine tabidir. Kanuna göre; kartların kullanımından doğan borç ve alacakların takas ve mahsup işlemleri kart çıkaran kuruluşların aralarında akdedecekleri yazılı sözleşmeler çerçevesinde kendi aralarında veya en az beş kart çıkaran kuruluş tarafından kurulacak şirketler vasıtasıyla gerçekleştirilir. Bu şirketlerin faaliyet usûl ve esasları, üyelik şartları ile gözetim ve denetimine ilişkin hususlar Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının görüşü alınmak suretiyle Kurul tarafından yönetmelikle düzenlenir.

Bankalararası Kart Merkezi (BKM), banka kartları ve kredi kartlarının takas ve mutabakatını sağlamak üzere özel bir tüzel kişilik olarak 13 bankanın ortaklığı ile 1990 yılında kurulmuştur ve şu anda 28 üyesi bulunmaktadır.

BKM üyesi bankaların banka ve kredi kartlarına ait takas ve hesaplaşma işlemleri, BKM tarafından gerçekleştirilmektedir. BKM'de yapılan netleştirme sonucu oluşan borçların mutabakatı TCMB nezdinde yapılmaktadır.

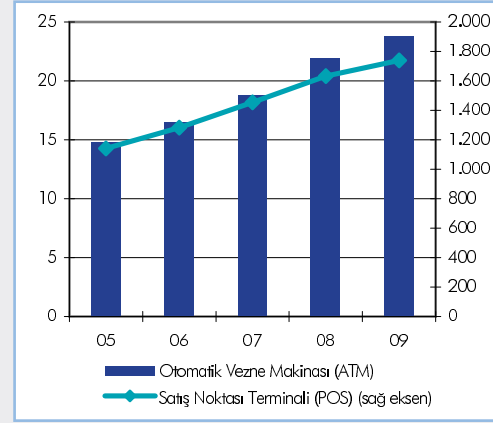

Grafik IV.8.
Banka ve Kredi Kartı Sayıları (Milyon Adet)

Kaynak: BKM

Grafik IV.9.
ATM-POS Sayıları (Bin Adet)

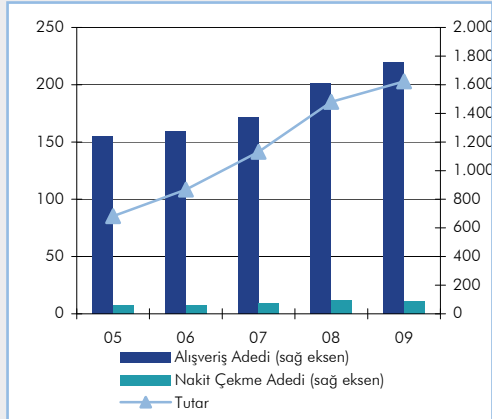

Kaynak: BKM

Nakit dışı ödeme araçları içerisinde önemli bir yer tutan banka ve kredi kartlarındaki gelişme incelendiğinde, kullanımlarının yaygınlaşmaya devam ettiği gözlenmektedir. 2008 yılında 43,4 milyon adet olan kredi kartı sayısı 2009 yılında yüzde 2.3 artışla 44,4 milyon olarak gerçekleşmiştir. Kredi kartı sayısındaki artış hızı 2009 yılında bir önceki döneme göre önemli ölçüde azalmıştır. Aynı dönemde banka kartı sayısı ise artmaya devam etmiş ve yüzde 6.8 artışla 64,7 milyon adede ulaşmıştır (Grafik IV.8).

Türkiye'deki kredi ve banka kartı sayılarının yıllar itibarıyla sergilediği artış eğilimine bağlı olarak satış noktası terminali (POS) ve otomatik vezne makinası (ATM) sayılarında artış yaşanmış ve 2009 yılında POS sayısı yüzde 6,5 artışla 1,7 milyon adede, ATM sayısı ise yüzde 8,3 artışla 23,8 bin adete ulaşmıştır. Ayrıca Avrupa'da ilk olan Ortak ATM Uygulaması, 26 bankanın katılımı ile 1 Ekim 2009 tarihinde başlamıştır. Bu uygulama ile banka kartı sahipleri tüm bankaların ATM'lerinden para çekebilmekte ve bakiye sorgulama yapabilmektedir (Grafik IV.9).

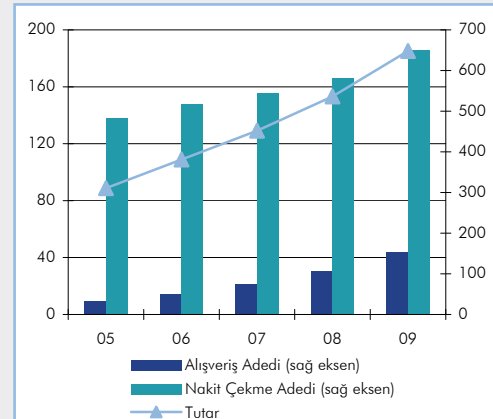
Grafik IV.10.
Kredi Kartı İşlem Adet ve Tutarları (Milyar TL, Milyon Adet)

Kaynak: BKM

(1) Yurtiçinde ihraç edilen kredi kartlarının yurtiçi ve yurtdışı kullanımı

Grafik IV.11.
Banka Kartı İşlem Adet ve Tutarları (Milyar TL, Milyon Adet)

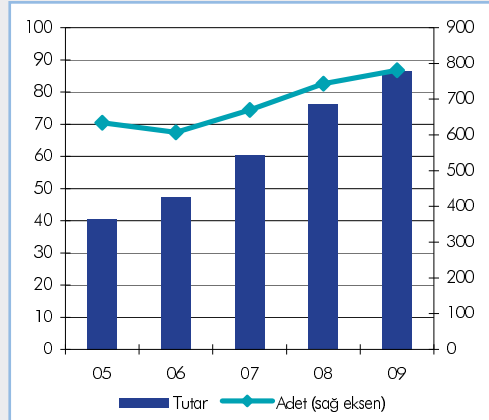
Kaynak: BKM

(1) Yurtiçinde ihraç edilen banka kartlarının yurtiçi ve yurtdışı kullanımı

Kredi kartları ile gerçekleştirilen işlem adedi 2009 yılında bir önceki yıla göre yüzde 8,8, işlem tutarı ise yüzde 9,6 oranında artış göstererek sırasıyla 1,8 milyar adet ve 202,8 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında gerçekleşen kredi kartı işlemlerinin adet bazında yüzde 95,1'ini, tutar bazında ise yüzde 90,4'ünü alışveriş işlemleri oluşturmaktadır (Grafik IV.10).

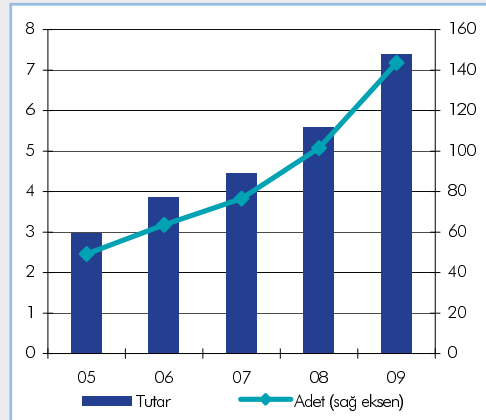
Banka kartı işlemleri incelendiğinde, 2009 yılında banka kartı işlem adedinin yıllık yüzde 17,0 artışla 804 milyon adede, işlem tutarının ise yüzde 20,8 artışla 185,1 milyar TL'ye ulaştığı gözlenmektedir. Banka kartı kullanımının adet bazında yüzde 80,9'unu, tutar bazında ise yüzde 97,3'ünü nakit çekim oluşturmaktadır. Alışveriş amacıyla banka kartı kullanımının adet ve tutar bazında sırasıyla yüzde 19,1 ve yüzde 2,7 seviyelerinde kaldığı görülmektedir. Öte yandan son beş yıllık süreçte banka kartlarının nakit çekme amacıyla kullanımı adet bazında yüzde 34,8 artarken, alışveriş amacıyla kullanımı yüzde 355,8 gibi yüksek bir oranda artış göstermiştir (Grafik IV.11).

Grafik IV.12.
Takasa Konu Kredi Kartı İşlem Adet ve Tutarları
(Milyar TL, Milyon Adet)

Kaynak: BKM

Grafik IV.13.
Takasa Konu Banka Kartı İşlem Adet ve Tutarları (Milyar TL, Milyon Adet)

Kaynak: BKM

2008 yılında kredi kartı takasına konu işlem adedi bir önceki yıla göre yüzde 10,9 artış göstermiş, ancak 2009 yılında bu artış oranı yavaşlayarak yüzde 5,0'e gerilemiş ve işlem adedi 780,6 milyon olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan, 2008 yılında bir önceki yıla göre yüzde 26,1 olan işlem tutarındaki artış oranı, 2009 yılında yavaşlayarak yüzde 13,7, toplam işlem tutarı ise 86,6 milyar TL olmuştur (Grafik IV.12).

BKM verilerine göre, 2009 yılında banka kartları takasına konu işlem adedi bir önceki yıla göre yüzde 41,4 oranında artarak 143,5 milyona, işlem tutarı ise yüzde 32,1 oranında artarak 7,4 milyar TL'ye yükselmiştir. 2009 yılındaki yüksek oranlı işlem ve tutar artışında, 1 Ekim 2009 tarihinden itibaren uygulamaya konulan ATM paylaşım uygulaması ile kart sahiplerinin tüm banka ATM'lerinden para çekebilmeleri etkili olmuştur (Grafik IV.13).

Tablo IV.4. Kart Takas ve Hesaplaşma Sistemi - Netleştirme Oranı (%)

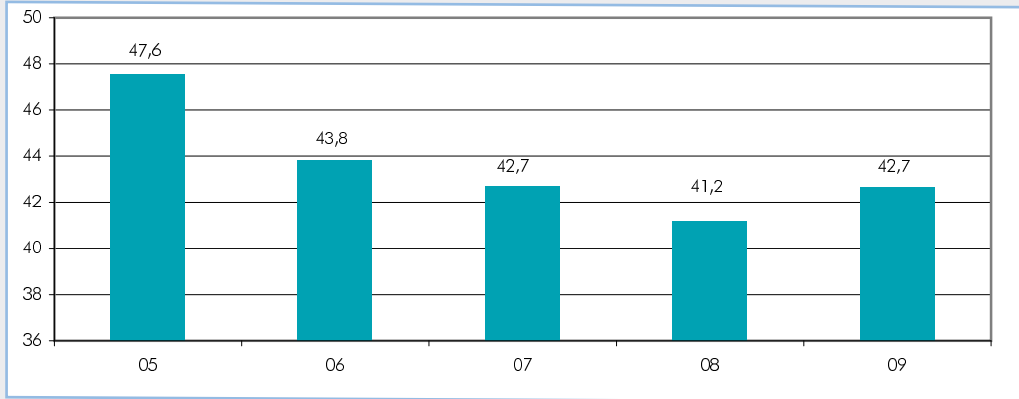
	2005	2006	2007	2008	2009
Kredi Kartı Takas ve Hesaplaşması					
Netleştirme Oranı (%)	77,7	81,7	78,3	76,5	78,1
İşlem Hacmi (Milyar TL)	41	48	60	76	87
Likidite Tasarrufu (Milyar TL)	32	39	47	58	68
Banka Kartı Takas ve Hesaplaşması					
Netleştirme Oranı (%)	58,3	60,8	64,0	61,9	65,1
İşlem Hacmi (Milyar TL)	3,0	3,9	4,5	5,6	7,4
Likidite Tasarrufu (Milyar TL)	1,7	2,4	2,9	3,6	4,8

Kaynak: BKM

Çek takası sisteminde olduğu gibi kart takası da çok taraflı netleştirme yöntemine göre çalıştığı için katılımcıların kart işlemlerinden kaynaklanan likidite ihtiyacı azalmaktadır. Sistemde gerçekleşen kredi kartı işlemlerinin netleştirme oranı 2009 yılında yüzde 78,1 olmuş ve kredi kartı işlemleri ile ilgili likidite ihtiyacı 68 milyar TL azalmıştır. Banka kartı işlemlerinde ise netleştirme oranı yüzde 65,1 olarak gerçekleşmiş ve 4,8 Milyar TL likidite tasarrufu sağlanmıştır (Tablo IV.4).

Grafik IV.14.

Takasa Konu Kredi Kartı İşlem Tutarının Toplam Kredi Kartı İşlem Tutarına Oranı (%)

Kaynak: BKM

Takasa konu kredi kartı işlem tutarının toplam kredi kartı işlem tutarına oranı incelendiğinde, 2005 yılında yüzde 47,6 olan oranın 2008 yılında yüzde 41,2'ye gerilediği görülmektedir. Bu oranın azalmasında, POS ve ATM sayısında yıllar itibarıyla görülen artış ve uygulanan promosyonların da etkisiyle kredi kartlarının bankaların kendi cihazlarında kullanılma eğilimi etkili olmuştur. 2009 yılında ise bir önceki döneme göre takasa konu kredi kartı işlem tutarı artış hızının toplam kredi kartı işlem tutarı artış hızından yüksek olması nedeniyle, 2009 yılında takasa konu kredi kartı işlem tutarının toplam kredi kartı işlem tutarına oranında bir miktar yükselme gerçekleşmiştir (Grafik IV.14).

Kutu 20.**Finansal Piyasa Altyapı (FPA) Kuruluşları**

Finansal Piyasa Altyapı (FPA) Kuruluşları, finansal sistemdeki kritik işlemlerin ödeme ve takasını yürüten kuruluşlardır. FPA Kuruluşlarına örnek olarak yüksek tutarlı ödeme sistemleri, menkul kıymet mutabakat sistemleri ve merkezi karşı taraflar gösterilebilir. FPA Kuruluşlarının katılımcıları arasında bankalar, aracı kurumlar ve diğer finansal kuruluşlar yer almaktadır.

Son dönemlerde finansal piyasalarda yaşanan küresel çaptaki dalgalanmalar finansal istikrara atfedilen önemi daha da artırmıştır. Bu çerçevede, sağlıklı ve etkin işleyen ödeme ve mutabakat sistemleri finansal istikrarın en önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Son krizde görüldüğü üzere, katılımcılara mutabakatlarını tam ve zamanında gerçekleştirme imkanı sağlayan FPA Kuruluşları finansal piyasalar açısından önemli bir dayanıklılık unsuru olmuşlardır. Diğer taraftan, FPA Kuruluşları finansal şokların gerek yerel gerekse uluslararası piyasalarda yayılmasında başlıca kanallardan birini oluşturmaktadır. Normal zamanlarda FPA Kuruluşlarına sınır ötesi ülkelerden erişim piyasa etkinliğini artırırken, kriz dönemlerinde önemli sorunlara yol açabilmektedir. Son yıllarda gelişen yerel FPA Kuruluşlarının uluslararası katılımcılara açılması eğilimi bu kanallar ile taşınan riskleri artırmıştır. Özellikle bu durum, FPA Kuruluşlarının risklerinin gözden geçirilmesine ve risk yönetim mekanizmalarının geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede aşağıda yer alan CPSS temel ilkeleri ön plana çıkmaktadır:

- Sistemin, likidite risklerinin yönetiminde izlenecek açıkça tanımlanmış yol ve yöntemlerinin olması, bu yol ve yöntemlerin, risklerin yönetilmesini ve kontrol edilmesini teşvik edici, sistemin işleticisi ile katılımcıların sorumluluklarını belirleyici nitelikte olması,
- Sistemin, işlem günü içerisinde mutabakatı hızla kesinleştirebilmesi, en azından gün sonunda kesin mutabakatı sağlaması,
- Çok taraflı netleşme tekniği ile çalışan bir sistemin, en azından, en büyük mutabakat yükümlülüğüne sahip olan katılımcının yükümlülüğünü yerine getirememesi durumunda dahi günlük mutabakatın zamanında tamamlanmasını sağlayacak önlemleri alması
- Sistemde mutabakat unsuru olarak, merkez bankasında kayıtlı varlıkların kullanılması, aksi takdirde kullanılan varlıkların mutabakat riskinin ya hiç olmaması ya da düşük olması.

Son dönemlerde ele alınan bir diğer önemli husus ise Merkez Bankalarının FPA Kuruluşlarına sağladıkları hizmetler olmuştur. Bu hizmetler arasında FPA Kuruluşlarının Merkez Bankası nezdinde hesap sahibi olmaları, ödeme sistemlerini kullanmaları, teminat yönetimi hizmetleri, gün içi likidite ve gecelik borçlanma imkanları yer almaktadır. Söz konusu kuruluşların Merkez Bankaları kaynaklarına ulaşabilmeleri ise özellikle likidite riskinin yönetimi açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bu durum, kritik role sahip bu kuruluşların finansal gücünün ve dayanıklılığının artırılması, finansal sistemin daha sağlıklı işlemesi ve krizlere karşı daha dirençli hale gelmesine yardımcı olmaktadır. Özellikle, karşı taraf riskinin bertaraf edilmesi krizin

finansal piyasalar ve kuruluşlar arasında yayılmasını önleyebilme açısından önemli bir kazanım olarak görülmekte ve Merkez Bankalarının finansal istikrar amacına katkıda bulunmaktadır.

CPSS, FPA Kuruluşlarının sistemik önemini dikkate alarak bu kuruluşların güçlendirilmelerine destek olmak amacıyla çalışmalar başlatmıştır. Çalışma kapsamında, FPA Kuruluşlarının dayanıklılığı, likidite standartları ve merkez bankası hizmetlerine erişimleri konuları yer almaktadır. Bu çerçevede, FPA Kuruluşlarının bir veya birden fazla temel katılımcısında, FPA Kuruluşunun kendisinde veya finansal piyasaların bütününde ortaya çıkabilecek finansal ve operasyonel problemlerin olması halinde, FPA Kuruluşlarının ödeme yükümlülüklerini yerine getirebilme gücünün artırılmasına yönelik önlemler üzerinde durulmaktadır.

FPA Kuruluşlarına ilişkin olarak yapılan değerlendirmelerde ele alınan bir diğer husus ise bu kuruluşlara yönelik düzenleyici kural niteliğindeki tavsiyelerin son dönemlerdeki riskleri de kapsayacak şekilde geliştirilmesi ve bu kuruluşların risk yönetimi ile ilgili standartlara uyumunun etkin denetim ve gözetim yoluyla izlenmesidir. Bu çerçevede, merkez bankaları ve diğer düzenleyici otoriteleri de içine alarak, CPSS ile Uluslararası Menkul Kıymet Komisyonları Teşkilatı (IOSCO) FPA Kuruluşlarına yönelik tavsiyelerini gözden geçirmeye başlamıştır.